

פרוז בן יומו ומוקף בן יומו

דביר ג'מדני

- א. פתיחה
- ב. הסוגיה בגמרא
- ג. השיטות השונות
- ד. סיכום השיטות
- ה. פסיקת האחרונים
- ו. נספח - הולכי דרכים

א. פתיחה

כיצד אמור לנהוג אדם שנמצא בפורים של פרזים בביתו הפרוז, ובמוקפים בירושלים? שאלה זו ושאלות דומות התעוררו בימינו ביתר שאת, אך בעיני רבים הסוגיה נותרה לוטה בערפל. בדברים הבאים ננסה לברר את הסוגיה ואת שיטות הראשונים והפוסקים בנושא. תחילה ננסה לנתח את המשנה והגמרא ולהעלות את האפשרויות השונות ונסווג לפיהן את שיטות הראשונים והפוסקים האחרונים¹.

ב. הסוגיה בגמרא

הסוגיה בנידון קצרה ביותר²:

משנה. בן עיר [רש"י: שזמנו בי"ד] שהלך לכרך ובן כרך [רש"י: שזמנו בט"ו] שהלך לעיר, אם עתיד לחזור למקומו – קורא כמקומו, ואם לאו – קורא עמהן. גמרא. אמר רבא: לא שנו אלא שעתידי לחזור בלילי ארבעה עשר, אבל אין עתיד לחזור בלילי ארבעה עשר – קורא עמהן.

(מגילה יט, א)

ובמילים אחרות: כאשר אדם מבקר במקום חיוב אחר, דהיינו פרוז שהלך לכרך או להיפך, הרי הוא נגרר אחרי מקומו המקורי רק אם עתיד לחזור אליו. ומבאר רבא שעליו לחזור למקומו כבר בליל י"ד.

1. הפניות סתמיות הינן למסכת מגילה יט, א (ובראשונים כמו הרא"ש, למסכת מגילה); פרשני הרי"ף: מגילה ו, א בדפי הרי"ף; פרשני הרמב"ם: מגילה וחנוכה א, י; פרשני השולחן ערוך: אורח חיים תרפח. 2. ישנה גם סוגיה מקבילה בירושלמי (ב, ג), ומפרשים רבים הביאוה. נראה שבשל עמימותו של הירושלמי, ניתן לפרשה בדרכים שונות, ולכן לא התייחסנו אליה. וכדברי ר' מאיר שמחה בחידושו על הגמרא: "ואם כי בדברי הירושלמי משמע איפכא עיין פירושים שונים במפרשי הירושלמי".

המחלוקות בין הראשונים נסובות סביב דברי רבא – מי הוא שצריך לחזור למקומו בי"ד, ככדי שיחשב כאנשי מקומו ולא כאנשי המקום שהוא שם? פרוז, מוקף, או שניהם?

האפשרות שדברי רבא מוסכים על הפרוז בלבד, נדחתה על ידי הכסף משנה, זאת מפני שבהמשך, רבא מבסס את דבריו על לימוד מפסוק. לימוד זה יפה למוקף שהלך לעיר (פרוז בן יומו) ואת המקרה ההפוך של פרוז שהלך לכרך (מוקף בן יומו) לומדת הגמרא בסברה מהדין הראשון. משכך, אין זה סביר שדברי רבא יעסקו בתולדה הסברתית (פרוז שהלך לכרך) וימנעו מלעסוק באב הנלמד מהפסוק (מוקף שהלך לעיר)³. אם כן נותרנו עם האפשרות השנייה והשלישית – שדברי רבא מוסכים על מוקף, או על שניהם (פרוז ומוקף).

ב.1. ניתוח האפשרויות

לפני שנביא את דברי הפרשנים, ננתח את המקרים השונים:

- (א) אדם יכול להיות בשני מקומות חיוב שונים בזה אחר זה – מוקף ופרוז יכולים להיות בי"ד בעיר ובט"ו בכרך.
- (ב) אדם יכול לנסות 'לברוח' מפורים – בי"ד להיות בכרך ובט"ו בעיר.
- (ג) אדם יכול לשהות יומיים במקום שאינו מקומו – פרוז הולך יומיים לכרך, ומוקף הולך יומיים לעיר.

מקרה ג הוא הפשוט – לא משנה איך מבינים את הסוגיה, ברור שאדם השוהה יומיים במקום כלשהו, קורא עם אנשי אותו המקום.

מקרה א מסובך יותר, בין היתר מפני חוסר הסימטריה שבו: פרוז שהיה בביתו בי"ד, בוודאי התחייב בפורים, אלא שיש לשאול האם יתחייב פעם נוספת אם ילך לכרך בט"ו. לעומת זאת, מוקף שהלך לעיר בי"ד, ניתן להתייחס אליו בשני אופנים: ניתן לומר שמכיוון שהוא נמצא כעת במקום חיוב, הרי התחייב בפורים (וחזרה השאלה אם יוכל להתחייב פעמיים), אבל אפשר גם לומר, שכיוון שהוא עתיד לחזור לביתו בפורים של מוקפים, לא חלה עליו כעת חובת פורים של פרזים.

3. לשון הגמרא: "אמר רבא מנא אמינא לה? דכתיב על כן היהודים הפרזים היושבים בערי הפרוזות. מכדי כתיב היהודים הפרזים, למה לי למיכתב היושבים בערי הפרוזות? הא קמ"ל דפרוז בן יומו נקרא פרוז, אשכחן פרוז מוקף מנא לן סברא הוא מדפרוז בן יומו קרוי פרוז מוקף בן יומו קרוי מוקף".

משמע שהלימוד של דין פרוז ממוקף אינו של רבא, אלא של הגמרא. וזה לשון הכסף משנה: "אבל לא יתכן פי' זה לפי שהוא בנוי על שרבא קאי ארישא ומשם אנו לומדים לסיפא ובגמרא אמרינן איפכא דמדפרוז בן יומו מיקרי פרוז מוקף בן יומו וכו' הרי שמבן כרך שהלך לעיר אנו לומדים לב"ע שהלך לכרך".

מקרה ב, גם הוא מורכב. אפשר להתייחס למי שלא היה באף מקום בזמן החיוב בשלוש דרכים: א) לא תחול עליו חובת פורים. ב) חוזרים לברירת המחדל, ויחגוג כאנשי מקומו. ג) כיוון שלא היה בביתו בזמן החיוב, תחול עליו חובת אנשי המקום האחר⁴.

אם נפרק את המקרים הנ"ל לשאלות מעשיות, נמצא שיש בידינו שלושה השאלה המרכזית היא: א) מה דין בן כרך שהלך לעיר, אבל מתכנן לחזור לכרך בט"ו? האם מפני שנמצא בעיר בי"ד חל עליו חיוב פרוזים, או שמא כל עוד אינו מפסיד את קריאת מקומו, יקרא כמקומו?

מלבד זאת, שתי שאלות חשובות שהתשובה עליהן לא לגמרי ברורה: ב) האם ניתן להתחייב כפורים פעמיים? ג) האם ניתן להפטר מפורים⁵?

כעת לאחר שניתחנו את המקרים השונים, נעבור לדון בדברי הראשונים על אתר.

ג. השיטות השונות

ג.1. רש"י וסיעתו

נתחיל ברש"י:

לא שנו – דבן כרך שהלך לעיר ועתיד לחזור למקומו קורא בחמשה עשר ולא בארבעה עשר.

אלא שעתיד לחזור בליל ארבעה עשר – אם קודם עמוד השחר יצא מן העיר, הוא דקתני שאינו צריך לקרות עמהן בלילי ארבעה עשר, אף על פי שעודנו שם, הואיל וביום לא יהיה שם – אין זה אפילו פרוז בן יומו.

אבל אין עתיד – לצאת משם בלילה, דהשתא הוי פרוז לאותו יום אף על פי שעתיד לחזור למחר או ליום אחר – נקרא פרוז, וקורא עמהן בין בלילי ארבעה עשר בין בארבעה עשר, והוא הדין לבן עיר שהלך לכרך, אם עתיד לחזור בלילי חמשה עשר, שלא יהא שם ביום חמשה עשר – לא הוי מוקף ליומו, וקורא בארבעה עשר כחובת מקומו ואף על פי שהוא בכרך, אבל אין עתיד לחזור

4. אפשרות זו מעט קשה – אם לא היה בשום מקום בזמן החיוב, מניין לנו שיתחייב דווקא כאנשי המקום שהוא לא גר בו? אלא שכפי שנראה להלן, מי שסובר שיום י"ד קובע, בעצם סובר שלא ניתן לברוח מפורים ופרוז שינסה לברוח מפורים יחגוג ביום ט"ו, למרות שאז הוא כבר נמצא בביתו. כך שיייתכן מצב שאדם חוגג כבני המקום האחר, גם אם אין סברה עקרונית לקבוע כלל גורף שכזה.

5. אפשר לומר ששאלות אלו תלויות בשאלה הראשונה: אם נאמר שבן הכרך שהלך לעיר מתחייב כאנשי העיר, בעצם אנו אומרים שהעיקר הוא שאדם נמצא במקום חיוב, ולפי זה יוכל להתחייב פעמיים, אם יימצא פעמיים במקום חיוב. ואם נפשוט שרק אם לא נמצא בביתו בט"ו יתחייב בי"ד, נאמר שהעיקר הוא שהוא לא נמצא במקומו, והוא 'פנוי' מחיוב, ואם לא נמצא באף מקום שמחויב, יהיה פטור.

אבל תלות זו לא מוכרחת – אפשר לומר שגם על הצד הראשון, כל הדין הוא על חיוב אחד של פורים, לא שניים, וגם לצד השני, אפשר לומר שאם הוא לא נמצא באף מקום, לא יעלה על הדעת שייפטר מפורים, ולכן יתחייב כאנשי מקומו.

בלילי חמשה עשר – אין צריך לקרותה בארבעה עשר, וממתין וקורא עמהן, אף על פי שסופו לחזור לאחר זמן.

(רש"י יט, א)

רש"י מפרש שדברי רבא מתייחסים למקרה של בן כרך שהלך לעיר, וכך מתבארים הדברים: אם טרם בוקר יום י"ד כבר חזר לכרך, נמצא שלא היה פרוז בן יומו, ויקרא ביום ט"ו. אולם אם בבוקר י"ד נשאר בעיר, הרי ייחשב כפרוז, אף על פי שמחר (ט"ו) עתיד לחזור לכרך. והיפוך הדברים בפרוז: אם מתכנן לחזור לביתו שבעיר בט"ו, אף על פי שכעת (י"ד) נמצא בכרך, יקרא כאנשי מקומו.

דברי רש"י פושטים את הספק המרכזי, וניתן גם לדייק ממנו לגבי שני הספקות האחרים: ברירת המחל היא שאדם חוגג כאנשי מקומו⁶. אלא שאם הוא נמצא במקום אחר ומתחייב שם, יחוגג עם אנשי אותו המקום. לכן מוקף שפגע בפורים של פרזים חוגג אותו (ולא חוגג מוקפים), ופרוז יכול לחוגג כמוקף רק אם יהיה יומיים רצופים בכרך. כמו כן, מדויק מלשון רש"י שאי אפשר לברוח מפורים⁷ ומשמע גם שלא ניתן לחוגג אותו פעמיים⁸ (וכך הבינו הריטב"א והרשב"א את דברי התוספות ד"ה בן כפר). יש להדגיש

6. **הערת עורך [אש"ב]:** אפשר לראות זאת אחרת: ברירת המחל היא שאדם חוגג כשהוא פוגע בחיוב (לפחות בפעם הראשונה, הדין על חיוב פעמיים הוא דיון נפרד כאמור). אולם במצב שהאדם אינו עתיד לפגוע בחיוב כלל, חוזר החיוב כאנשי מקומו (אי אפשר להימנע מלחגוג את פורים). לפי הסבר זה, היסוד המרכזי בשיטת רש"י הוא דווקא המיקום של האדם בפועל בפורים ומקום מגוריו בא לידי ביטוי רק כגורם משני, כאשר האדם לא פוגע בחיוב. לדעתי מקרה בוחן להסברים אלו, הוא בן עיר שנמצא בכרך בשני הימים ואכן חוגג בט"ו כפי המיקום הנוכחי שלו ולא כמקום מגוריו, זאת תוך מעין 'עובר על המצוות' והימנעות מחגיגה ב"ד. כמדומני שהקביעה המפורשת של רש"י במקרה זה, מאששת את תוקף ההסבר המוצע פה, על פני ההסבר המופיע במאמר.

תגובת הכותב: הקושי בהסבר זה הוא הקביעה שאדם שמנסה "לברוח" מפורים, יחוגג כאנשי מקומו. מדוע? מהיכן חל עליו חיוב פורים דווקא ביום זה? אלא נראה שחייבים לומר כפי שהסברנו, שברירת המחל היא שאדם חוגג עם אנשי מקומו.

7. שהרי בן עיר שהלך לכרך, קורא כמקומו אף על פי שלא נשאר בכרך ביום ט"ו: "והוא הדין לבן עיר שהלך לכרך, אם עתיד לחזור בלילי חמשה עשר, שלא יהא שם ביום חמשה עשר – לא הוי מוקף ליומו, וקורא בארבעה עשר כחובת מקומו ואף על פי שהוא בכרך". הרב יהודה פריס העיר שניתן לברוח "בטעות" מפורים – בן עיר שהלך לכרך, ותכנן לשהות בו יומיים, ולכן לא קרא ב"ד, ולבסוף חזר בו מתוכניותיו וחזר לעיר לפני ט"ו (מעליות ט"ו, דין בן כרך שהלך לעיר, הערה 5).

8. "דהשתא הוי פרוז לאותו יום אף על פי שעתידי לחזור למחר או ליום אחר – נקרא פרוז". משמע שאדם זה דינו כפרוז לגמרי. ואם היה צריך לקרוא פעמיים, היה לרש"י לציין זאת (במשפט זה ברש"י יש כמה נוסחים, אבל נראה שלעניין הלכה אין ביניהם הבדל. עיין פירוש רש"י למסכת מגילה, בההדרת אהרן רנד, הוצאת מקיצי נרדמים).

שלפי רש"י הרגע הקובע הוא עלות השחר, כפי שמובא גם בירושלמי על המשנה וכן כתבו פרשנים רבים.⁹

הרשב"א (וכן גם **הריטב"א**) הלך עם רש"י, אלא שכתב:

ולענין בן כרך שהלך לעיר ואין דעתו לחזור למקומו בלילי י"ד וקרא עמהם אם חזר למקומו בלילי ט"ו כתבו בתוספות שאין סברא שיחזור ויקרא פעם שנית עם בני הכרך שכבר נפטר, אבל בירושלמי מצאתי שהוא חייב דגרסינן התם ר' בון בר חייא בעי בן עיר שעקר דירתו לילי ט"ו נתחייב כאן וכאן [...] אלמא אפי' בן עיר שהיה פרוז בכל עת וקרא במקומו ואח"כ נמלך ועקר דירתו בלילי ט"ו והלך לכרך הרי הוא צריך לחזור ולקרות שנית עמהם וכ"ש בן כרך שהלך לעיר שלא נעשה פרוז אלא ליומו כשהוא חוזר בלילי ט"ו לדירתו שצריך לשנותה פעם שנייה עמהם.

(רשב"א יט, א)

הרי שמפורש בדבריו שאפשר להתחייב פעמיים, וראיתו מהירושלמי. אלא שנראה שדין זה אמור רק בבן כרך שהתחייב כפרוז וחזר לכרך. אבל לפרוז אין אפשרות להתחייב יומיים (אלא אם כן יעקור דירתו לכרך). וכך הסביר במפורש המאירי.

מלבד הריטב"א והרשב"א, שמפרשים כרש"י, אלא שמוסיפים שאפשר להתחייב פעמיים, כתבו כרש"י גם: **השלמה** (הובא בקובץ שיטות קמאי), **ריבב"ן**, **פסקי רי"ד**, **שבלי הלקט** (קצה), **בעל העיטור** (הלכות מגילה), וחכמים נוספים.

לפי הסברים אלו, המונח 'בן יומו' פירושו – ששהה יום במקום חיוב (אם כי למעשה בן עיר צריך לשהות בכרך יומיים בכדי להתחייב, כפי שנעיר בהמשך).

ג. רי"ף, רמב"ם ורא"ש

נביא תחילה את דברי הר"ף והרמב"ם, ואת הפירוש שנתנו להם רוב הראשונים. לאחר מכן נציג פירוש אחר, אותו נתנו חלק מהראשונים וכמה מהאחרונים, בעקבות כמה קשיים בהסבר הראשון.

9. "והוא שיצא קודם לשהאיר מזרח" (ירושלמי ב, ג). כן כתבו גם הרשב"א, ר"י מלוניל, ר"י בן חכמן והראב"ד (כתוב שם). והטעם, מפני שעיקר המצווה הוא ביום (על פי תוספות מגילה ד, א ד"ה חייב: "דעיקר פרסומי ניסא הוי בקריאה דיממא". הריטב"א הסביר כך את רש"י, וכן ערוך השלחן, תרפח, יד). דרך אחרת להסביר היא, שהולכים לפי סוף זמן הקריאה – רק מי שפספס את קריאת הלילה של אנשי מקומו, יתחייב בזמן אנשי המקום שהוא שם, וקריאת מגילה בדיעבד זמנה עד עלות השחר (על פי הט"ז, ס"ק ו).

הרב יעקב ניסן רוזנטל העיר שמרש"י מדויק שהעיקר שיצא מהעיר לפני עלות השחר, גם אם לא הגיע ליעדו. לכן, אם בן כרך יצא מהעיר בליל י"ד, אפילו אם לא הגיע לביתו שבכרך עד עלות השחר, הוא חייב כמוקף ולא כפרוז ('שבילין' לרב רוזנטל, פורים (א), עמוד 168).

כתב הרי"ף¹⁰:

אמר רבא לא שאנו אלא שעתידי לחזור בלילי ארבעה עשר ונתעכב ולא חזר
אבל אין עתידי לחזור בלילי ארבעה עשר קורא עמהן.

(רי"ף מגילה ו, א)

ברי"ף נוספו המילים "ונתעכב ולא חזר". בעל המאור מיד נזעק, וכנגדו קמו פרשני הרי"ף. הרמב"ן במלחמותיו הסביר שלאמיתו של דבר הרי"ף סובר כרש"י, דהיינו שאדם קורא לפי מקומו אלא אם כן פגע במקום חיוב אחר, אלא שבעקבות הירושלמי תלה את הדבר בדעתו של האדם ולא במציאות בפועל. כלומר, אם בן כרך תכנן לחזור לביתו שבכרך בליל י"ד, ונאנס ולא חזר, אינו נקרא פרוז בן יומו, וכן על זו הדרך. רבי אברהם מן ההר ורבנו ירוחם (תולדות אדם וחווה י, א) הסבירו שהדבר תלוי במחלוקת גרסאות. ובהר צבי (אורח חיים ב, קיט) כתב שהרי"ף דייק כך מהגמרא: "דמקורו הוא מכח לשון עתיד דקאמר רבא דלשון עתיד אין לו מובן אחר אלא אם נאמר דגם מחשבה מועלת ולא בעינן שיהיה חוזר בפועל דוקא".

נוסף על כך, סבור הרמב"ן שניתן להתחייב ביומיים ("אף יום ט"ו. שאילו יצא וחזר לו, היה נעשה מוקף ביום ט"ו והיה קורא כאן וכאן").

לעומתו, פירש שם הראב"ד שכל מה שרצה רבא להדגיש הוא שהדבר תלוי בדעת האדם, ולמעשה הוא מתייחס בדבריו גם לפרוז וגם למוקף. לפי הסבר זה, הדבר היחיד שקובע הוא איפה תכנן להיות ביום י"ד. לפיכך, מוקף שתכנן להיות בי"ד בעיר נחשב פרוז, ופרוז שתכנן להיות בכרך יחשב כמוקף, כי פרחה מעליו תורת פרוז. המאירי מציין שפירוש הראב"ד יחידאי, ושרוב הפרשנים פירשו נוסח זה כדברי הרמב"ן, דהיינו ששיטתו תואמת לשיטת רש"י¹¹, אלא שהדבר תלוי בדעתו של האדם, ולכן להלכה פוסק המאירי כהסבר הרמב"ן (אך הוא מציין שפירושו של הראב"ד הגיוני יותר בסוגיה).

הריטב"א בחידושיו סייג את דברי הרי"ף, והסביר שכוונתו שאף אם אדם נתעכב בעיר במכוון במהלך הלילה, כיוון שדעתו לצאת קודם עלות השחר, אינו צריך לקרוא בלילה עם אנשי העיר. לפי זה, שיטת הרי"ף כשיטת רש"י ממש, והמשמעות של דעת האדם שמזכיר הרי"ף, מסתכמת בכך שיכול האדם להימנע מקריאת מגילה בלילה תוך הסתמכות על כוונתו לצאת מהעיר במהלך הלילה, על אף שאינו יודע אם אכן יגשים את תוכניתו.

נביא כעת את לשון הרמב"ם:

10. וכך שיטת הר"ח.

11. וכ"כ בהשלמה (הובא בקובץ שיטות קמאי).

בן עיר שהלך לכרך, ובן כרך שהלך לעיר, אם היתה דעתו לחזור למקומו בזמן קריאה, ונתעכב ולא חזר, קורא כמקומו, ואם לא היה בדעתו לחזור אלא אחר זמן הקריאה, קורא עם אנשי המקום שהוא שם.

(רמב"ם א, י')

מלשונו משמע, ששיטתו כשיטת הרי"ף והר"ח, ואכן נחלקו הפרשנים בפירוש דבריו כפי שנחלקו בפירוש דברי הרי"ף.

המגיד משנה העמיד את הרמב"ם בשיטת רש"י:

ולפי פירוש זה כשכתב רבינו אם דעתו לחזור למקומו בזמן קריאה ר"ל בזמן קריאת המקום שהוא בו עתה לא זמן המקום שיצא משם וכן עיקר.

(מגיד משנה א, י')

כלומר, אדם שנמצא במקום פלוני בזמן שבו קוראים, מתחייב. מי שנמצא בעיר ביום י"ד יתחייב שם בפורים, ומי שנמצא בכרך יומיים רצופים, יתחייב שם בפורים (כמובן אם לא תכנן להישאר, ורק נתעכב, קורא כמקומו, כפי שכתב הרי"ף שהדבר תלוי בדעת).

גם **הכסף משנה** (שם) כתב זאת: "גם הר"ן פירש על הרי"ף הפירוש הזה ויש לנו לומר שרבינו מסכים עם רבו הרי"ף ז"ל".

פירוש זה אולי מתיישב עם לשון הגמרא (אם כי גם בזה יש קושי¹²), אבל העיר הרב **רבינוב'ץ ז"ל** שבלשון הרמב"ם הדברים אינם עולים יפה:

שינה רבינו מדברי רבא שאמר "שעתיד לחזור בליל י"ד" וכתב במקום "לילי ארבעה עשר" – "בזמן קריאה". ונראה שבכך רצה להשמיענו טעמו של הדין שהקובע הוא זמן קריאה.

(יד פשוטה מגילה וחנוכה א, י')

כך הסביר גם את דברי הרי"ף והר"ח, **שדברי רבא מוסבים גם על הפרוץ וגם על המוקף**¹³:

נמצא שבאמת דינו של רבא שוה לשניהם; גם בן כרך שהלך לעיר, וגם בן עיר שהלך לכרך – אם דעתו לחזור בליל י"ד ונתעכב, קורא כמקומו שיצא משם. ואם לא היתה דעתו לחזור בליל י"ד נעשה כאנשי המקום שהוא נמצא בו, אם פרוץ פרוץ, ואם מוקף מוקף. והוא הוא שכתב רבינו בפייהמ"ש שלא חילק בין

12. כפי שהעיר הרא"ש (ב, ג): "מיהו לישנא דהש"ס משמע דרבא קאי אכולה מתני". וראה בהמשך שגם הראשון לציון והפני יהושע הקשו על פירוש זה.

13. גם רבי אברהם מן ההר פירש שהדברים מוסבים על שניהם. ביד פשוטה הביאו כסמך לפירוש, ולי לא נתבררה לשונו.

בן עיר שהלך לכרך לבן כרך שהלך לעיר. וראה שכך מוכח גם ברי"ף (רמז אלף עט): "בן עיר שהלך לכרך – אמר רבא, לא שנו אלא שעתידי לחזור בליל י"ד ונתעכב ולא חזר, אבל אם אינו עתידי לחזור בליל י"ד, קורא עמהם".

גם הרב קאפח הסביר כך את הרמב"ם, אלא שהוא תלה את זמן החיוב בצאת הכוכבים, ולא בעלות השחר. לעיל ראינו, שגם הראב"ד פירש כמותם את דברי הרי"ף, ואמר שהדבר הקובע לעניין החיוב הוא איפה האדם נמצא ביום י"ד (כלומר, היכן תכנן להיות ביום י"ד).

אבל לא רק ברמב"ם הדברים עולים יפה. כבר בגמרא אנו נזקקים להסבר זה, מכיוון שבשיטת רש"י בפירושו הסוגיה יש כמה בעיות, שהיטיב להעלותן הראשון לציון¹⁴:

[...] ודבריו [של רש"י – ד"ג] תמוהים, כיון דדעתו לישב שם ביום י"ד, א"כ באותו יום קרוי מוקף, והיכי קרי ביום י"ד? והתנן המוקפים קורין בט"ו ולא בי"ד.

תו אמאי אמר רבא מלתיה סתם? על מי סמך לפרושי מלתיה דקאי אסיפא דמתני' ולא ארישא?

על כן נראה דמלתיה דרבא מיירי בכלל גוונא, בין בן כרך שהלך לעיר בין בן עיר שהלך לכרך, בעינן שיהיה דעתו לחזור ביום י"ד. אבל אם היה דעתו להיות בכרך ביום י"ד פקע מיני קריאת הפרזים, דהנה הוא מוקף בן יומו, וכיון דפקע מיניה קריאת יום י"ד הגם שדעתו לחזור יום ט"ו ואינו מוקף בזמן קריאת המוקפים [...]

(ראשון לציון מגילה יט, א)

הראשון לציון פותח בשתי קושיות:

ראשית, מדין פרוז שהלך לכרך, וחוזר לביתו לפני יום ט"ו. דינו לפי רש"י לקרוא בי"ד, אבל לא מובן מה ההיגיון שיקרא בי"ד, והרי הוא מוקף. משנה מפורשת היא, שהמוקפים קוראים בט"ו.

שנית, דברי רבא מובנים כראוי אם הם מוסבים על כל המשנה ועוסקים הן בבן כרך שהלך לעיר והן בבן עיר שהלך לכרך. אבל אם הם מוסבים רק על בן כרך שהלך לעיר, כפי שפירש אותם רש"י, לא מובן מדוע רבא לא פירש זאת? על מי סמך שיעשה זאת במקומו?

מתוקף קושיות אלו, הראשון לציון מסביר שאמירתו של רבא נסובה על כל המשנה – יום י"ד קובע עבור כולם, ללא הבדל בין פרוז ומוקף. בהמשך דבריו הוא מסביר כך גם את הרמב"ם והרי"ף, אלא שלהלכה נוקט כרש"י, כיוון שכך פסקו רבותיו.

14. לרבי חיים בן עטר, בעל פירוש אור החיים על התורה.

לאחר שהסביר את הגמרא, הראשון לציון עובר לקושיה שלישית:

תו¹⁵ לשיטת רש"י טעותא דעלה אתא רבא כלום מאי היא? דלא תימא בן כרך שהלך לעיר אם דעתו לחזור בזמן קריאת בני מקומו, שהוא יום ט"ו, הוה ס"ד דדעתו לחזור דקתני מתני' היינו ביום קריאת מקומו. וא"כ לא הסיר רבא הטעות! דאם דעתו לומר אכולה מתני' דדעתו לחזור דקתני היינו בזמן שקורין מקום שהלך לשם, הו"ל לפרושי, כיון שהטעות נופל לנו גם בכך עיר שהלך לכרך ולומר דמאי דקתני דעתו לחזור ביום קריאת מקום שיצא משם, דאי תימא דבלאו דברי רבא פירושא דמאי דקתני דעתו לחזור הוי בזמן קריאת מקום שהלך לשם, לא הוה צריך רבא לאשמועינן לא שנו אלא כו' ליל י"ד, כיון דהכי נמי אמינא מקמי דאתא רבא, אבל לפירושינו ניחא דאכולה מתני' קאי רבא. שוב ראיתי להרא"ש שכתב דרכנו.

דהיינו, רבא מנסה לשלול הבנה מסוימת, אך לפי רש"י או שהוא לא עושה זאת כראוי, או שאין בדבריו חידוש (כמבואר באריכות בהערה 16).

כפי שהערנו כבר, בשיטת רש"י המונח "בן יומו" פירושו "ששהה יום במקום חיוב". כעת נוסיף, שאמנם המונח "בן יומו" שווה בפרוץ ובמוקף, אך למעשה הדין שונה, ויש בו חוסר סימטריה – בשביל שמוקף יתחייב בפורים דפרזים, עליו לשהות יום אחד בעיר, ולפגוע בחיוב. לעומת זאת, בשביל שהפרוץ יחשב כמוקף, עליו לשהות יומיים רצופים בכרך. לנקודה מעין זו התייחס הראשון לציון:

15. נבאר את דבריו: מה רבא בא לחדש, ומאיזו הבנה בא להוציא? לפי רש"י, דברי רבא מוסבים על בן כרך, וברצונו להוציא מההבנה ש"דעתו לחזור" הכוונה לחזור לביתו בזמן הקריאה בביתו. רבא בעצם מחדש, לפי רש"י, שפירוש "דעתו לחזור" הכוונה לחזור לביתו בזמן קריאת המקום שאליו הלך.

אלא שאם זו דעת רבא, היה לו לפרש זאת על כל המשנה, ולא להסביר רק את המקרה של בן כרך. שהרי כעת, כיוון שלא פירש דבריו, אנחנו יכולים עוד לטעות בכך עיר שהלך לכרך, ולחשוב שכדי לחגוג בי"ד עליו לחזור הביתה בזמן קריאת מקומו (בעוד שלרש"י עליו לחזור בזמן קריאת ט"ו). ושמה תאמר שזה מובן מאליו שהכוונה לחזור בזמן המקום אליו הלך, אם כן זה מובן גם בכך כרך, ודברי רבא מיותרים.

לכן מוכרחים אנו לפרש שדברי רבא מוסבים על כל המשנה, ובכך הוא משיג את מטרתו.

הערת עורך [אש"ב]: אפשר לתרץ שלפי רש"י רבא בא לחדש שזמן החיוב הוא בעלות השחר ולכן דין המשנה מתקיים רק כשהאדם עתיד לחזור מבעוד לילה ("אף על פי שעתיד לחזור למחר או ליום אחר – נקרא פרוץ"). כמדומני שעיון מדוקדק בדברי רש"י מעלה שהוא חוזר ומדגיש שזמן החיוב הוא בעלות השחר ואילו את העובדה שדברי רבא מוסבים לפי פירושו רק על בן כרך שהלך לעיר, הוא מציין ללא הדגשה (אפשר שמסברה בלבד). על כן הדגש בדברי רבא צריך להינתן על המילה "לילי" ולא על המילים "ארבעה עשר".

וא"ת ומאי חזית? נימא נמי הכי ביום י"ד – כיון דלא הוה ביום ט"ו במוקפים א"כ, אין זה מוקף ויקרא ביום י"ד! הא ליתא, דנחזי אנן מאן קדים ברישא – י"ד, וביום י"ד גילה דעתו שהוא מוקף, והיכי נכחיש המורגש ונאמר לו שאינו מוקף משום דבר העתיד שהוא יום שחושב בו לצאת? ולא מיבעיא אם ישב שם שיקרא בט"ו אלא אפי' חזר ויצא משם יקרא בט"ו והרי זה דומה לבן כרך שהלך לעיר ליל ט"ו והגם דיצא שלא ע"מ לחזור עכ"ז [עם כל זאת – ד"ג] יקרא בט"ו בהכרח.

אכן, נראה שבדרך זו נטה לפסוק גם הרא"ש שאחר הביאו את סברת רש"י, כתב:

ויש ליישב דברי רבא אכולה מתני' וכמו שמועיל לבן כרך להיות כבן עיר כשעמד שם ליל ארבעה עשר ומקצת היום שהוא זמן קריאתה של בני העיר וחלה עליו חובת קריאתן, כמו כן מועיל לבן עיר שהלך לכרך ועמד שם עד מקצת יום י"ד, כיון שבזמן חיוב קריאת בני מקומו אינו עמהם נסתלק מעליו חובת קריאת אנשי מקומו ונכלל עם בני הכרך להתחייב בזמן קריאתן וקרינתן ביה מוקף בן יומו, כיון שהוא בכרך בזמן קריאת בני עירו ונסתלק מעליו חובת מקומו הקוראים ביום י"ד וקרינתן ביה מוקף בן יומו ואף אם יחזור לעירו יקרא ביום ט"ו.

(רא"ש מגילה ב, ג)

לאחר מכן, כותב הרא"ש שלפי הרי"ף הדבר תלוי בדעתו של האדם, ונשמע שכך פוסק. וכן מוכיחה לשון הטור (תרפח).

אם נסכם, היתרון בפירושו זה, הוא שהוא יוצר סימטריה בין דין "פרוז בן יומו" ל"מוקף בן יומו"¹⁶, ונראה שהוא מדוקדק יותר בלשון הרמב"ם (וכפי שהציג הראשון לציון, גם

16. אם כי הכסף משנה העיר שאמנם דינם שווה, אך פירוש המושג "בן יומו" משתנה – בניגוד לשיטת רש"י, שם המושג זהה אך הדין שונה: "לזה הפי' מוקף בן יומו וכו' ה"פ מוקף בן יומו שאיבד יום עירו דהיינו שהיה דעתו להתעכב מיקרי מוקף ונסתלק מעליו חובת אנשי מקומו ופרוז בן יומו היינו שנתעכב בעיר יום י"ד שהוא יום קריאתם חל עליו חובת בני מקום זה. ולכן פירש"י הפירוש השני" (א, י).

אולם, הט"ז כתב שזו אינה קושיה: "ולא הבנתי שיחתו דמה חילוק יש ביניהם דבשניהם בעינן שבשעת הליכתו ממקומו יהיה דעתו להתעכב במקום שילך שם בהתחלת יום י"ד וכן הוה בזה נשתנה כל אחד ממנהג מקומו, אלא שאין הטעם שוה – דבבן כרך הוה הטעם שחל עליו ב"ד חובת העיר כיון שקוראין אז ובבן עיר הוה טעמא ג"כ כיון שהיה בדעתו להתעכב שם בעת ההתחלה בכרך ממילא נסתלק ממנו דין מקומו" (ס"ק ו).

בגמרא). החיסרון הוא, שחידוש הוא לומר שמי ששהה ביום י"ד בכרך, יתחייב כמוקף למרות שלא נשאר שם ליום ט"ו¹⁷.

ד. סיכום השיטות

ד.1. לפי מה מתחייבים

ראינו שיש שתי אפשרויות להבין את דברי רבא. רש"י, רשב"א ועמהם חבל ראשונים, הבינו שדברי רבא מוסבים על בן כרך, לכן: אדם קורא כמקומו, אלא אם כן פגע בחיוב אחר.

לעומת זאת, פרשנים רבים, ביניהם הראב"ד והרא"ש, הסבירו שדברי רבא מוסבים גם על בן עיר וגם על בן כרך, ושיום י"ד הוא הקובע, וכך גם ביארו את הרי"ף והרמב"ם.

אולם, ראשונים רבים הסבירו שהרי"ף והרמב"ם סוברים כרש"י, וביניהם הרמב"ן, הר"ן והכסף משנה.

לכל השיטות, לפי הרי"ף הרמב"ם והרא"ש הדבר תלוי בדעתו של אדם, ולכן גם אם נאנס או נתעכב, קורא לפי המקום שבו תכנן לשהות ביום י"ד¹⁸.

למעשה, מלבד מקרה שבו אדם תכנן משהו ונתעכב, ההבדל בין רש"י וסיעתו לבין הרא"ש וסיעתו, הוא רק בכך עיר שהלך לכרך וחזר לעירו לפני יום ט"ו. לרש"י וסיעתו, קורא בי"ד, ואילו לרא"ש וסיעתו, קורא בט"ו.

ד.2. הזמן הקובע

לפי רש"י ופרשנים רבים, הדבר תלוי בעלות השחר. ולפי דיוקן של הרב קאפח ברמב"ם, הדבר תלוי בצאת הכוכבים, וייתכן שכך יש לדייק בעוד ראשונים, מאחר שכתבו "ליל י"ד" ולא ביארו שהכוונה לעלות השחר.

אפשר להסביר, שהשאלה היא אם הולכים לפי התחלת החיוב, או לפי סופו. לפי רש"י ונוספים, רק אם האדם פספס את קריאת אנשי מקומו בלילה, יתחייב לפי המקום שהוא

17. וכך כתב הרא"ש (ב, ג): "ולא רצה לפרש מלחיה דרבא גם אבן עיר שהלך לכרך דלא מסתבר למימר שאם ישנו בכרך ביום י"ד שחלה עליו חובת קריאת מוקפין וישאר שם יום ט"ו ויקראה עמהם או אף אם יחזור לעירו יקרא בחמשה עשר כיון דעדיין לא הגיע זמן קריאת מוקפין למה תחול עליו חובת קריאתן".

18. כתב המהדיר על רבי אברהם מן ההר (מהדורת בלוי, הערה 30): "זהו פירושו חדש, דתלוי במה שהיה בדעתו בשעת יציאתו ממקומו, ולא במה שבדעתו עכשיו בליל י"ד, וכ"כ רבינו בדעת הרמב"ם, אבל שאר המפרשים כתבו שתלוי במה שהיה בדעתו בליל י"ד". יצויין שגם לשון רבנו ירוחם מורה כן: "נראה מדבריו שהדבר תלוי בכוננתו בשעה שהוא יוצא מבתו" (תולדות אדם וחווה י, א), וכן הוא לשון הרא"ש (ב, ג). אולם החזון איש והרב צבי פסח פרנק דחו זאת בתוקף (שו"ת הר צבי, ב, קיט. החזון איש צוטט במעליות טו, "כדין בן עיר שהלך לכרך").

שם. לפי הרב קאפח, שסבור שיום י"ד הוא הקובע, ברגע שפגעת בחיוב – התחייבת, ולכן הולכים לפי התחלת הזמן, שהיא צאת הכוכבים (על פי ה"ט"ז ס"ק ו; וראה הערה 9).

ד. 3. התחייבות פעמיים, ובריחה מפורים

הרמב"ן, הרשב"א והריטב"א, כתבו שניתן להתחייב יומיים, על פי הירושלמי, אבל רק בן כרך יכול להתחייב יומיים. לפי מי שפירש שהדבר תלוי ביום י"ד, נראה שאי אפשר להתחייב יומיים¹⁹. גם בשיטת רש"י וסיעתו נראה שרבים סברו שלא ניתן להתחייב יומיים (ראה הערה 8).

נראה לומר, שהתפיסה היא שפורים הוא חג שיש שתי אפשרויות לחגוג אותו. כיוון שכך, לא ייתכן שאדם יחגוג את פורים פעמיים (בניגוד לתפיסת הרמב"ן וסיעתו, שאותה יש לבאר באופן אחר, ואכמ"ל)²⁰. לפי השיטה שסוברת שהדבר תלוי ביום י"ד, ברור שלא ניתן להתחמק מפורים, גם לרש"י וסיעתו, בפשטות לא ניתן להפטר מפורים (ראה הערה 7).

אמנם, היו שהכריעו את הספקות הללו דרך הירושלמי, ובפרט הסוברים שניתן להתחייב פעמיים, ושניתן אף להפטר מפורים, אך כפי שכתבנו לעיל בהערה 2, את הירושלמי ניתן לפרש בכמה דרכים.

ה. פסיקת האחרונים

מכיוון שעד הדורות האחרונים שאלות אלו לא היו מצויות, אין בדבר מנהג ברור. כמו כן, בשל הסוגיה הסבוכה, קשה להכריע הלכה, וכפי שנראה, ישנם אחרונים שלא הכריעו לגמרי, אלא נקטו בדרך של פשרה בין הפוסקים. מסיבות אלו, דברי האחרונים מגומגמים במידה רבה²¹. אף על פי כן, נביא מעט מדברי הפוסקים האחרונים.

השולחן ערוך (תרפח, ה) העתיק את לשון הרמב"ם. ככל הנראה **כוונתו לפירוש רש"י** (בתוספת דעתו של האדם), שכן גם בבית יוסף וגם בכסף משנה פירש את הרמב"ם בדומה לשיטת רש"י (כפירוש הר"ן ברי"ף והמגיד משנה ברמב"ם).

ערוך השולחן (יד-טז) פסק כשולחן ערוך, וכן **המשנה ברורה**, אלא שבביאור הלכה סייג שזוהי שיטת רש"י ונוספים, וציין שהוא "מבקש מהקורא שלא יסמוך עלי לענין ברכה". כך גם דעת **כף החיים**, וכמה מפורקי זמננו.

19. מאחר שיום י"ד הוא הקובע נשמע שפרחה מעל האדם תורת המוקף, אם התחייב בי"ד. מה גם, שכאמור בהערה 8, אם הייתה אפשרות להתחייב פעמיים – היה לראשונים לציין זאת.

20. לנקודה זו העירני ר' דביר במברגר.

21. שו"ת אור לציון חלק ד, ביאורים פרק נה, דין כרכים ומוקפים אות ה: "הטוב ביותר שיחליט בדעתו להשאר בשני ימי הפורים באותו מקום".

כתב כף החיים (סעיף קטן כט), שמאחר שבן ט"ו שקרא ב"ד יצא בדיעבד, גם בן כרך שנתחייב פעמיים קורא בט"ו בלא ברכה. וכעין זה כתב בפניני הלכה (זמנים יז, ד). ואף הוסיף שלפי הירושלמי ניתן להתחמק מפורים (כפי שכתבנו לעיל, נראה שזה לא מוכרח).

לעומתם, ה"ט"ז על אתר הסביר את הרמב"ם לפי הרא"ש, וכך פסק, דהיינו שהולכים לפי יום י"ד, ולפי דעתו של אדם וכך פסקו **אליה רבה** (סעיף קטן יא) **והלבוש**. אלא שהוסיף ה"ט"ז שבן עיר שהתעכב ב"ד בכרך, חייב להישאר שם גם בט"ו, כדי שיוכל לקרוא עמהם מגילה.

עיינן שו"ת הר צבי (אורח חיים ב, קכח), שסיכם הכול הלכה למעשה בשפה ברורה וקצרה.²²

הדיון לגבי ערים המסופקות מורכב יותר, ולכן חורג מעניינו של המאמר. ניתן לעיין באחרונים, וביניהם השערי יצחק (פרזים ומוקפים, סימן ג). גם בפורים משולש הדינים מסתכנים מעט, עיין בספר פורים משולש לרב דבליצקי.

לסיכום, בן כרך שהלך לעיר, ושהה שם עד עלות השחר, חוגג כפרו (וייתכן שאפילו אם שהה עד צאת הכוכבים של י"ד). אבל אם תכנן לחזור לביתו, ונתעכב, חוגג כמוקף. לגבי בן עיר שהלך לכרך, ותכנן לשהות שם בבוקר י"ד ולחזור לביתו ליום ט"ו – מחלוקת הפוסקים מתי יחוגג.

מהראשונים שהבאנו נראה שלא ניתן להתחמק מפורים, ומפשט לשון רוב הראשונים נראה שלא ניתן לחגוג אותו פעמיים, אם כי ישנם פוסקים שכתבו אחרת²³, וגם כמה ראשונים שכתבו שבן כרך יכול להתחייב פעמיים. להלכה רבים החמירו, משום שאלו דברי קבלה שהם כשל תורה²⁴. כמו כן, יש לדון באופן נפרד בפורים משולש ובערים המסופקות.

22. ועיין ב"דין בן עיר שהלך לכרך" מאת הרב יהודה פריס, מעליות טו, שם הביא את דברי הרב פרנק בתוספת מקורותיו בדברי הראשונים.

23. הרב יצחק פלקסר כתב שבין פרוץ בין מוקף יכולים להתחייב פעמיים, בברכה, ובזה חולק הוא על הרב פרנק (שערי יצחק, פרזים ומוקפים, כלל ד).

24. וכך פסק הרב יצחק שילת בסוף שיעורו בנושא ("פרוץ שקיים מצוות פורים ונסע לירושלים". ניתן למצוא ביוטיוב: <https://youtu.be/QhmeRULKamg?si=enWJ0ovpcXy7eUTW>).

ו. נספח - הולכי דרכים

מה דין מי ששהה בדרך בפורים? לכאורה נראה, שכיוון שהוא לא נמצא במקום מוקף, יקרא ב"ד. אבל מדקדוק הלשון עולה שהדרך איננה 'מקום', ולכן אין בה חיוב מוגדר, וחזרה השאלה.

הרמ"א הכריע, שיקרא ב"ד, מפני שזה זמן קריאת רוב העולם (תרפח, ה), וכן פסק בחישובי **חמד** (על הגמרא). אולם בריטב"א משמע שאם הוא בן כרך, קורא כמקומו, ואם הוא "בין מקומות" הרי הוא פטור:

והכי פירושו דדוקא בן עיר שעוקר דירתו לכרך הוא דמבעיא לן אבל בן עיר שהוא מפרש בים או הולך במדבר ונמצא שם יום י"ד קורא כמקומו ב"ד שאף על פי שאינו במקום שום חיוב קורא במקומו א"ר מגא בעתיד לחזור למקומו אבל אם דעתו לילך לכרך אינו קורא כלל שהרי כבר נעקר מן העיר ולכלל בן כרך לא בא וזה כאותה שאמר בירוש' במקום אחר בן כרך שעקר לילי י"ד נפטר מכאן ומכאן א"ר פנחס ע"כ היהודים ר' פנחס מהדר אבעי' דר' יודן וקאמר שבן עיר שנתן דעתו לעקור לכרך ליל ט"ו כיון שעדין הוא ב"ד בעיר קורא בעיר כיון שהוא פרוז באותה שעה דלא גרע מבן כרך שהלך לעיר ויש מרבתי שכתבו דבן כרך שהולך במדבר או בים או במקום שאין שם ישראל ואין דעתו לחזור למקומו אינו נפטר לגמרי אלא שקורא יום י"ד כזמן הרוב ואינו נראה כן בירוש' שכתבנו.

(ריטב"א מגילה יט, א)

ובדומה לכך פסק ב'תשובות והנהגות':

היוצא מדברינו דמי שבכל השנה דר בעיר ובעלוה"ש [ובעלות השחר – ד"ג] של יום י"ד הוא באוירון, אם כשיגיע כאן לא"י ישהה ביום ט"ו בעיר, חייב לקרוא באוירון ב"ד. אבל אם כשיגיע כאן לא"י ישהה ביום ט"ו בכרך, העיקר שאצלו פורים בט"ו, אבל עליו להחמיר לקרוא גם ב"ד וגם בט"ו. ואם הוא בן כרך שנסע לחו"ל וביום י"ד היה באוירון בחזרה לא"י עליו לקרוא רק בט"ו בלבד. ודע דאם בעלוה"ש ב"ד בהיותו במטוס היה בדעתו שישהה בכרך מתחילת ליל ט"ו ואח"כ נתאחר מאיזה סיבה והגיע לכרך אחר תחילת ליל ט"ו, י"ל שלדעת החזו"א דס"ל שלא נתחייב כבן כרך אא"כ היה בכרך מתחילת ליל ט"ו, נמצא דבנד"ד [דבנידון דידן – ד"ג] ביטל לגמרי מצות פורים, שביום י"ד לא נתחייב כיון שאז היה בדעתו להיות בכרך בט"ו ובכה"ג אינו חייב ב"ד כשאינו נמצא במקום ישוב וכנ"ל, וביום ט"ו לא נתחייב, כיון שהגיע לכרך אחר תחילת ליל ט"ו, ולכן אם בהיותו במטוס היה בדעתו להיות בכרך מתחילת ליל ט"ו, יזהר שלא יתאחר מאיזה סיבה.

(תשובות והנהגות ו, קסד)